

Iskolaszékek ébresztése

Múltidézés Karácsony Istvánnal

Rosszkedvű, elégedetlen, pénzközpontú világunkból mintha az emberek küzdőképessége is kiveszőben volna. A gazdasági nehézségek uralják a mindennapokat, elsöpörve az újrakezdés lehetőségének örömet, hogy véghezvihetjük azt, amiről évekig hiába álmodoztunk. Mennyivel több erőt adna, ha az állandó világvégehangulat-keltés helyett mindenki azt látná, hogy egy-egy téglá lehet a felépítendő új házban. Persze az általánosítás sokszor igazságtalan, tudom, hogy a „nemzet napszamosai” körében most is szívós, csendes munka folyik.

Bevallom, nekem mindig a Lámpások, az önös érdekeken felülemelkedő, a kisebb vagy nagyobb közösségért küzdő, munkálkodó emberek voltak a példaképeim, akik siránkozás helyett tették a dolgukat – ki-ki a maga helyén. Persze, ők a nehezebb utat választották, hiszen minden korban kisebbségben voltak, meg nem értés, gáncsoskodás kísérte életüket.

Egyházi iskolákban, főúri udvarokban s a tudásszomjtól vezéreltetve, a vándordíák életét vállalva tanulhattak elődeink, de ez így is csak egy szűk réteget érintett. A reformkor előkészítő harcait követően, amikor 1848 győztes forradalma után megalakult az első felelős magyar kormány, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, báró Eötvös József legfontosabb feladatának a tanügy újjászervezését tartotta. De az igazi változásig még húsz esztendőt kellett várnia, hiszen ekkor csak nagyon rövid idő állt rendelkezésére. A szabadságharc bukása után ismét Bécsből irányították a magyar iskolaügyet. Eötvös következetességét tükrözi, hogy az 1867-es kiegyezést követően, amikor ismét ő lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter, ismét a népoktatás rendezését tartotta első számú feladatának. 1868-as népoktatási törvénye, a népoktatásügy átfogó, törvényes rendezése, korszakalkotó jelentőségű, hiszen törvénybe iktatta az általános tankötelezettséget.

Eötvös ismerte a vidék, a községek, a falvak életét, szokásait; a helyi önállóságot, kezdeményezési lehetőségeket az iskolaszék intézményének bevezetésével kívánta támogatni. Korábban ugyanis a tanítók helyzete teljesen bizonytalan és kiszolgáltatott volt, legtöbbször még törvényes járandóságukat sem kapták meg s a tanítás feltételei a legtöbb helyen nem voltak meg. Az önkormányzat demokratikus elve valósult meg az iskolaszékek kinevezési jogkörének megteremtésével. A tanítói állás erkölcsi megbecsülését pedig az jelentette, hogy a kinevezés időtartamát élethossziglan kiterjesztették. Az első időben még elég nagy volt a zűrzavar, s a visszaélés is, mert csak nyolc évvel később jelent meg a működésüket szabályozó törvény – az iskolaszékek ennek alapján működtek egészen 1948-ig, a megszüntetésükig.

Majd fél évszázad telt el azóta, mely idő alatt szétverték a magyar vidék önálló életét, a helyi önkormányzatokat, az esztelen központosításokkal, a saját iskolák megszüntetésével pedig kihalásra ítélték életképes településeket –, s most kezdetünk újra mindent. A helyhatósági választások után ismét elkezdődött a helyi önkormányzatok, a község, a falu önálló életének újjászervezése, visszaállítása, amelynek lényeges része a helyi iskolaügy. Több helyről az iskolaszékek felállításának szándékáról is hírt kaptunk. De vajon mennyire felelnek meg ezek változtatás nélkül a korszerű követelményeknek?

Ezért is lehet elgondolkodtató, talán hasznosítható, de mindenképpen tanulságos a régi iskolaszék működésének felelevenítése.

¹Az 1991. évi Honismereti Akadémia fő témája az önkormányzati hagyományok lesz. Írásainkkal ennek előkészítését kívánjuk szolgálni. (Szerk.)

Dr. Karácsony István, a Darnózseli Általános Iskola igazgatója az Eötvös-féle 1868-as népoktatási törvény megvalósításának körülményeiről (1868–1918), ezenbelül az iskolaszékek működéséről írta doktori disszertációját. Búvárlásait szűkebb pátriájában, a magyaróvári (ezt megelőzően mosoni) járásban végezte. S hogy miért éppen ezt választotta kutatási témájául? A válasz igen egyszerű: a Szigetköz szerelmese, igazi lokálpatrióta, aki tanulmányai befejezése után is visszatért szülőföldjére, először osztatlan iskolába tanyai tanítónak. Darnózseli is két község összevonásából jött létre, s Karácsony Istvánt, mint tevékeny embert nagyon érdekelte, hogyan is működtek azelőtt a helyi önkormányzatok, különös tekintettel saját szakterületére, az iskolaszékekre.

– Nem titkolom, nagy tisztelője vagyok báró Eötvös Józsefnek – mondta beszélgetésünk kezdetén. Emberi magatartása, demokratikus gondolkodása egyaránt példamutató. A magyar művelődés, oktatás nagy formátumú politikusa volt. Népiszkolai törvénye valóban korszakalkotó, s ha nem hozta meg mindenütt a kívánt eredményt, az nem rajta múlt, hanem azokon az embereken, akik a helyi végrehajtásért feleltek. A dokumentumok igazolják, hogy azokon a helyeken, ahol elkötelezett emberek dolgoztak a helyi önkormányzatokban, az eredmények is példa értékűek.

– *Olvasmányainkból, tanulmányainkból tudjuk, milyen embertelenül kiszolgáltatottak voltak a pedagógusok abban az időben. Az iskolaszékek felállítása valóban gyökeres változást hozott az életükben?*

– Mindenképpen. Most ne menjünk vissza egészen a vándortanítóig – bár érdemes megemlíteni, hogy ők még egy személyben voltak borbélyok és sebkötözők is. Két-három hónapot töltöttek egy helyen, nagy színekbe gyűjtötték össze a gyerekeket – munkájuk, életük igen nyomorúságos volt. De később is bizonytalan maradt a helyzetük: mivel általában kántortanítók voltak, egyházi szolgálatokat is el kellett látniuk, a katolikus vidékeken még a papok öltöztetése is az ő kötelességeik közé tartozott. Így aztán a legtöbb helyen a tanításra maradt a legkevesebb idő, hiszen gazdálkodniuk is kellett. Természetben kapták a térítményüket: rőzsét, búzát, árpát, rozst, ezzel etették az állataikat. Az Eötvös-féle törvény radikális változást hozott az életükben, hiszen szabályozta a jogait és kötelességeiket, de persze vidékenként változott, hogy mennyire fizették ki szabályosan a járandóságukat. A tanítói állásokat az iskolaszékek hirdették meg, általában a Néptanítók lapjában. Erre lehetett pályázni, az iskolaszék döntött, s ha az illető elnyerte az állást, tanítói díjlevelet kapott. Az iskolaszéknek egyházi vezetője volt, mellette a helyi kiválóságok közül valaki (orvos, ügyvéd stb.), beválasztották a bírót, a jegyzőt, aki általában a tanító volt, ezenkívül a gondnokot a gazdasági és pénzügyek bonyolítóját. Emellett még tagjai voltak az iskolaszéknek az esküdtek, akik a település meghatározó személyiségeiből kerültek ki. Megyei iskolatanács is működött, elnöke a tanfelügyelő volt. Zárójelben megjegyzem, hogy 1868 előtt is volt tanfelügyelői rendszer, de általában háromszáz iskola tartozott egy tanfelügyelőhöz, aki még a fuvardíjat sem kapta meg s a napidíj is igen alacsony volt. Elképzelhető, mit jelentett az akkori útviszonyok között ennyi iskolát látogatni.

De visszatérve az iskolaszékekhez. Ezek teljesen öntevékenyen dolgoztak, ők választották ki a kántort is. Egy kicsit falusi népünnepélyhez hasonlítottak azok az alkalmak, amikor próbamuzsikálás volt a templomban, ahol a helybeli parasztok ültek és hallgatták, bírálták meg a teljesítményét.

– *Manapság minden új kezdeményezésnél, akadálynál egyetlen, unalomig ismételt magyaróvári választ hallunk: nincs rá pénz. Ezek a hajdani iskolaszékek jobb helyzetben voltak? Miből gazdálkodtak?*

– Az iskolaszékek anyagi támogatásait elsősorban a községeknek kellett előteremteni, de kérhettek segítyt, támogatást a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból. A tanítót a nép választotta meg, neki kellett eltartani. És lényeges segítséget jelentettek az alapítványok. A helyi előkelőségek is hoztak létre alapítványokat, sőt szegény diákok taníttatását is vállalták.

– *Tapasztalataim alapján mondhatom, hogy szemben a régi urakkal, akikről jót nem igen hallhatunk, a mostani „előkelőségek” nem járnak elől az adakozásban s a közösségi magatartásban...*

– Ezzel teljesen egyetérték – neveti el magát Karácsony István. – Ha csak olyan kis dolgokra is gondolok, mint az iskolánk szelvénye, a tájmúzeum kialakítása, bizony csak magunkra számíthatunk.

– *Az iskolaszékek a személyi és tárgyi feltételek megteremtésén kívül a szakmai kérdésekre is beleszólhattak?*

– Erre nem voltak felhatalmazva. A tantervet központilag írták elő, s minden iskolában kötelező volt a könyvtár, a faiskola és a gyakorlókert kialakítása is. Abban nem érvényesült az önkormányzat, hogy az előírtakon kívül mást is tanítsanak, szemben a maival, amikor vannak fakultatív tantárgyak is, mint például a helytörténet.

A tankötelezettség határát is központilag írták elő hattól tizenkét éves korig, ezen kívül volt a vasárnapi vagy ismétlődő iskola azoknak, akik nem tanultak tovább. Iskolákat a települések vagy a vallási felekezetek állíthattak, állami iskola csak a századforduló körül létesült. Kötelezően előírták a tanterem berendezését, felszerelését. Ha valakit érdekel, milyenek voltak az akkori iskolák, megnézheti az ercsi pedagógiai múzeumban. A kisebb helyeken egytanítós, osztatlan iskolák működtek hetven-nyolcvan gyerekekkel. Ha a tanító nem tudott segédtanítót alkalmazni, akkor a nagyobb, okosabb gyerekek segítettek neki.

A tankötelezettség teljesítésének egyik nagy akadálya a tanteremhiány volt, ami csak fokozta a tanítók túlterhelését, de ide sorolhatjuk a nagyszámú hiányzást, amit a járványok, a szegénység és a korai munkába állás okozott. Sok gyerek azért nem tudott iskolába menni, mert nem volt téli cipője, kabátja, ha jött a jó idő, akkor meg munkára fogták. Ehhez kapcsolódik a Gergely-járás szokása, amit mindig az iskola rendezett. Gergely-napkor ért véget az első félév, ezzel az ünnepélyvel figyelmeztették a szülőket és a gyerekeket, hogy kezdődik a második félév. Szükség is volt erre, hiszen még az odvas fába is elbújtak a gyerekek az iskola elől. A hiányzásokat büntetni kellett volna, de a szegénység miatt nem tudták behajtani. Legtöbb helyen májusban megszűnt a tanítás, mert a gyerekeket akkor már befogták dolgozni.

Ha egészen röviden össze akarnám foglalni a régi falusi önkormányzat lényegét, azt mondhatnám, hogy az egész falusi élet öntevékeny önkormányzat volt, s ahogy felfogadták a csószot, a pásztort, ugyanígy a tanítót és az iskolát is. Nagy gyönyörűséget okozott, amíg ezzel kapcsolatos kutatásaimat végeztem.

S, hogy milyenek lesznek a most létesülő iskolaszékek? Ekörül sok még a vita. Mészáros István neveléstörténész véleménye szerint ötven évvel ezelőtt egészen más célokat szolgáltak az iskolaszékek, változtatás nélkül nem lehet feltámasztani őket. Szerinte helyesebb lenne oktatási vagy iskolabizottságnak nevezni s ezek az önkormányzat nevében pályázatokat írnának ki s a vezetőket a polgármester nevezné ki a lakosság nevében, a tantestület jóváhagyásával, amely vétőjoggal rendelkezne. Ez egy vélemény. Most már valóban az önkormányzatokon múlik, mit tudnak kezdeni a szabadsággal?

Darnózselin az iskolaigazgatót, Karácsony Istvánt is beválasztották a vezetőségbe, így a gyakorlatban is kamatoztathatja kutatási eredményeit és szakismeretét. A földrajz, pedagógia és testnevelés szakos tanár a tanulni vágyó és tevékeny emberek közé tartozik. Azt hiszem, kevés olyan földrajztanár van az országban, akinek ilyen óriási diagyűjteménye lenne a saját szakterületéről, de emellett Mióta van iskola címmel neveléstörténeti diagyűjteménye is van. Járt a országot, vetítettképes előadásaival s természetesen a Szigetköz, szeretett szülőföldjét. Mint igazgató a bőrén is érezhette, mennyire ki voltak szolgáltatva az iskolák a helyi tanácsoknak. Véleménye szerint most az első lépés az iskolák gazdasági önállóságának megteremtése. Darnózselin is alakulóban az iskolaszék, alapítványokkal, saját pénzügyi források megteremtésével próbálkoznak. S ha itt és másutt is visszatér a kedv, újra magukénak érzik lakóhelyüket az emberek, akkor minden nehézség ellenére tenni is fognak érte. Az úttörőknek, a többet, szebbet akaróknak soha sem volt könnyű az útjuk, de az ő nevüket őrizte meg az emlékezet.

Zika Klára

A Honismeret KÜLFÖLDÖN is előfizethető. A folyóirat előfizetési díja postaköltséggel együtt egy évre 30 svájci frank, illetve annak megfelelő értékű konvertibilis valuta. Az előfizetéseket kérjük a következő címekre küldjék:

NYUGAT-EURÓPÁBAN: Parragi Anikó CH-8051 Zürich, Luegisland str. 41. Tel.: (141-1) 322-44-68

A TENGERENTÚLON: Mózsi Ferenc – FRAMO Publishing, 561 W. Diversey Pkwy. Ste. 219. Chicago, IL 60614, USA Tel.: (1-312) 477-14-85

Új előfizetőinket kérjük, kézhez kapván a lapot, mutassák meg ismerőseiknek, s hívják fel figyelmüket az előfizetés lehetőségére.